

REUNIUNEA ÎNVĂȚĂTORILOR ROMÂNI DE LA ȘCOLILE CONFESIONALE GR. OR. DIN DIECEZA CARANSEBEȘULUI: CONFERINȚE ÎNVĂȚĂTOREȘTI ȘI ADUNĂRI GENERALE ALE REUNIUNII ÎN BANATUL SĂRBESC

VASILE M. ZABERCA

Este cunoscut îndeobște că la afirmarea învățământului românesc din Banatul de sud, aflat la finele veacului al XIX-lea și până la 1918 – aidoma întregului Banat – sub stăpânire austro-ungară, și-au adus o contribuție fundamentală *Reuniunea învățătorilor români de la școlile confesionale gr. or. din Episcopia Caransebeșului și conferințele învățătoarești* din despărțăminte, a căror înființare sunt legate indisolubil de numele episcopului Ioan Popasu.

În 1865 în fruntea nou înființatei Episcopii a Caransebeșului a fost uns Ioan Popasu, personalitate marcantă a vremii, care s-a impus prin felul remarcabil cum a condus instituția bisericească și a păstorit credincioșii, dar și prin activitatea susținută pe tărâm cultural și național. Acest ierarh rămâne în atenția posterității – așa cum deja am precizat – și prin organizarea, în 1866, a conferințelor învățătoarești, iar peste trei ani, în 1869, a *Reuniunii învățătorilor români de la școlile capitale și elementare populare din dieceza dreptmăritoare răsăriteană a Caransebeșului* care, în 1880, după aprobarea noilor statute de funcționare, va adopta o nouă titulatură: *Reuniunea învățătorilor români de la școlile confesionale gr. or. din dieceza Caransebeșului*.

Reuniunea în cauză s-a preocupat de perfecționarea metodelor didactice, pedagogice, de obiectele de învățământ, de îmbogățirea cunoștințelor profesionale și științifice ale dascălilor, implicit de îmbunătățirea situației lor materiale, a bazei școlare și de promovare a limbii române. Mai mult, așa cum se cerea într-un document din acel timp intitulat *Invitațiune pentru reuniunile înființate spre instruirea poporului și pentru învățători*, păstrat la Direcția Județeană Caraș-Severin a Arhivelor Naționale (Fond *Protopopiatul Biserica Albă*), reuniunile învățătoarești

trebuiau să se ocupe și de instrucțiunea maselor: „*Ca meritul învățătorului să se poată judeca just, reuniunea îi va petrece activitatea cu neconținută atenție. Spre acest scop va face prin învățător la începutul anului un catalog despre numărul ascultătorilor, și încât se va învăța cetirea, scrierea și aritmetica – despre gradul cunoștinței acestora; și catalogul acesta a lui va autentifica*”. Învățătorul care-și îndeplinea corect datoria putea „*conta la deosebita considerare din partea reuniunii centrale la împărțirea premiilor*”. Încă în anul înființării *Reuniunii*, 1869, membrii ei proclamau „*Noi vom căuta să realizăm ceea ce laureatul poet și binecuvântatul bărbat al nației a preconizat: Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri*”.

După unele opinii, *Reuniunea învățătorilor din Caransebeș* a fost, probabil, cea mai puternică asociație de profil ce a ființat în spațiul spiritual românesc până la 1918. După modelul ei se vor fonda și alte asociații asemănătoare, între care *Reuniunea generală a învățătorilor greco-ortodocși din Dieceza Aradului* (1872), ceea ce este grăitor.

În cadrul *Reuniunii* au fost constituite 12 despărțăminte – Bocșa, Oravița, Vârșeț, Panciova, Mehadia, Biserica Albă, Lugoj, Caransebeș, Făget și Bozovici – acestea fiind centrul de greutate al asociației învățătoarești. Reuniunile din fiecare despărțământ aveau întruniri periodice, cel puțin două anual, cu o tematică prestabilită, unde se țineau prelegeri, conferințe, aveau loc dezbateri și schimburi de experiență. Asemenea manifestări s-au organizat nu doar în orașe ci și în localități rurale, un exemplu fiind în acest sens Adunarea învățătoarească a despărțământului Vârșeț ținută la Râtișor, la 17 februarie 1819, sub președinția lui Petru Borcan, notar fiind Ioan Miclea (*Familia*, XXVIII, 6, 10/22 februarie 1891).

Referitor la conferințele învățătoarești precizăm că ele au fost interzise în Graniță, nu și în părțile provinciale ale diecezei Caransebeșului, de către administrația austro-ungară. Dar, la 22 mai 1896 Sinodul eparhial din Caransebeș a decis reactivarea lor. În această privință a împuternicit Consistoriul să adopte măsurile necesare și să distribuie învățătorilor materialele ce vor fi dezbătute cu ocazia conferințelor. Episcopul diecezan Nicolae Popea a anunțat prin circulare presbiteriatele aparținătoare diecezei Caransebeș despre decizia Sinodului. Din acel moment, învățătorii din Banatul sârbesc s-au adunat, așa cum susține istoricul Gligor Popi, după protopresbiteriate: cei din Vârșeț la Coștei iar cei din Biserica Albă la Iam. Într-adevăr la Arhivele Caransebeș există un fond intitulat *Protopopiatul Biserica Albă*, în care se păstrează documente diverse, adresate de conducerea diecezei Caransebeș protopresbiterului Iosif Popovici

din Iam.

Cei care conduceau conferințele învățătorești se numeau comisari școlari; desigur, erau învățători cu prestanță care serveau, însă, în alt protopopiat decât în cel de care răspundeau. Înaintea conferințelor comisarii erau chemați, trei zile, la Episcopia Caransebeșului, unde erau instruiți asupra modului conducerii lucrărilor și despre chestiunile ce urmau să fie dezbătute, concret despre tematică. Între comisarii care au funcționat în Banatul sârbesc ori care erau de baștină din zonă, pomenim pe următorii: Martin Țapu, învățător la Fizeș, pentru protopopiatul Biserica Albă; Pavel Gaitovici, învățător în Mircovăț, pentru protopopiatul Jebel; Petru Murgu, învățător în Panciova, pentru protopopiatul Caransebeș; Petru Stepanescu, învățător în Comereva pentru Panciova, Antoniu Muștețiu de la școala din Panciova tot pentru protopopiatul Caransebeș și, în fine, cunoscutul fruntaș național – învățătorul Patrachie Râmneanțu, pentru care limba română era „*cel mai important obiect de studiu*” (*Educatorul*, 9, septembrie 1910).

Uneori conferințele învățătorești nu-și puteau desfășura activitatea în condiții normale, autoritățile recurgând la fel și fel de șicane și chiar abuzuri. Apelăm spre argumentare la o știre inserată în coloanele ziarului timișorean *Dreptatea*, pe care o redăm în cele ce urmează: „*Vârșeț, 21 august! Învățătorii protopresbiteratului Vârșeț s-au întrunit miercuri 7/19 august în Coștei spre a ține conferințele prescrise de Ven. Consistoriu, și până a nu începe tratarea materiei, iată că se ivesc trei jandarmi care opresc ținerea conferințelor sub cuvânt că acestea nu sunt insinuate autorităților politice. Spre a satisface aceste pretenții părintele Corcea insinuă adunarea ... pentru a nu pierde timpul 1 zi toți au participat la Iam, unde erau chemați învățătorii tractului Biserica Albă la prelegerile teoretice din geografie. Despre această opreliște regretabilă s-a făcut relatare Venerabilului Consistoriu.*

A doua zi (joi) am ținut și noi conferință, dar numai tratarea teoretică, rămânând să se trateze partea practică a doua zi, dar iată că jandarmii se ivesc din nou și ne comunică că a venit depeșă de la vicecontele comitatului Timiș de cuprinsul că nu se oprește ținerea conferințelor; dacă dovedesc fibireului că au statute aprobate de guvern, ceea ce cerea timp ... de aceea participanții au mers din nou la Iam spre a asista la conferințele de acolo. Tot astăzi învățătorii tractului Bisericii Albe au venit la Coștei și apoi cu toții ne-am petrecut colegial. La despărțire, cu capetele descoperite am cântat imnul <Deșteaptă-te române> ... Onoare preotului local, carele neconținut a petrecut în mijlocul

nostru și a împărțit cu adevărată iubire durerile noastre îndurate în urma intervenției organelor politice în a ne opri în mersul cultural”. (Dreptatea, Timișoara, III, 117/1896).

Am ținut să redăm integral corespondența nu doar pentru a dovedi abuzurile administrației, ci și pentru a releva obiectivele conferinței învățătorești, care reies cu ușurință din lectură, și totodată, atitudinea național românească, patriotică a participanților.

Regretatul profesor și cercetător Petru Oaldea susținea, în urmă cu aproape două decenii, într-o lucrare valoroasă (P. Oaldea, *Lupta pentru limba românească în Banat*, Timișoara, 1983) că „*în orice caz, indiferent despre care dieceză vorbim (Caransebeș sau Arad), concluzia este că conferințele (sic!) învățătorești au corespuns necesităților dezvoltării învățământului popular din Banat și au creat condiții favorabile pentru predarea – învățarea modernă a limbii române*”.

Ființând aproape jumătate de veac, *Reuniunea învățătorilor români de la școlile profesionale gr. or. din dieceza Caransebeșului* și-a ținut adunările generale în diverse localități bănățene: Făget, Oravița Montană, Caransebeș, Orșova, Bocșa Montană, Reșița Montană, Băile Herculane și Caransebeș. Conform datelor pe care le deținem, incomplete, adunări s-au derulat și în localități din Banatul sârbesc: 21 august / 2 septembrie 1878 la Biserica Albă; 1891 tot la Biserica Albă; 20 septembrie 1898 la Vârșeț; 29 / 30 august 1904 la Biserica Albă; 28 august și 1 septembrie 1910 la Panciova.

În contextul dezbaterilor de la întrunirea din 1878 de la Biserica Albă, învățătorul Ioan Tina a dorit să precizeze că: „*Scopul adevărat al școlii ... este de a pregăti pe elevi pentru viață, adică de a produce din ei oameni ... cu cunoștințe practice și folositoare, cu o minte deșteaptă și dezvoltată*”. Apreciem, cu temei, că dacă numai această precizare ar fi fost concluzia conferinței învățătorești, aceasta și-ar fi atins cu prisosință scopul!

Așa cum deja am precizat în lucrarea de față, în zilele de 29 și 30 august 1904 a avut loc la Biserica Albă o nouă adunare generală a *Reuniunii învățătorilor români gr. or. de la școlile profesionale din dieceza Caransebeșului*. Conform *Protocolului* întocmit cu ocazia ținerii adunării, ea a fost convocată printr-o circulară din 25 iulie / 7 august și a fost onorată de prezența unui mare număr de membri, majoritatea învățători din tractul Biserica Albă, dar și din tractele învecinate, la care s-au adăugat oaspeți de vază, de diverse profesii.

Sfânta liturghie a fost celebrată de protopresbiterul Filip Adam, asistat de

presbiterii Sofronie Nediciu din Biserica Albă și Simeon Luca din Ilidia.

După serviciul divin, membrii *Reuniunii* și oaspeții s-au întrunit într-o primă ședință în sala restaurantului „Burg”, unde președintele în funcțiune, învățătorul Traian Lința a deschis lucrările adunării generale printr-un cuvânt de salut adresat celor prezenți. Notar al ședinței a fost desemnat Ioan Marcu, căruia i s-a acordat și conducerea biroului pe întreaga durată a adunării. Alocuțiuni au rostit protopresbiterul Filip Adam – ca reprezentant al episcopului diecezan (a afirmat că prestația învățătorilor a fost exemplară), inspectorul școlar regesc al comitatului Timiș – Carol Sebesztha, Iacob Schenk – directorul școlilor civile din localitate, primarul orașului Biserica Albă – Ion M. Roșu și, în fine, dr. Aurel Novac – președintele comunității bisericești gr. or. române din oraș. S-a expediat o telegramă de recunoștință P. S. Nicolae Popea și, totodată, s-au recepționat mai multe telegrame de salut de la următorii expeditori: protopresbiterul Timișorii, dr. Traian Puticiu; protopresbiterul Caransebeșului, Andrei Ghidiu, avocații din Orșova dr. Ioan Popoviciu și Petre Călcianariu; învățătorii bocșeni Dimitrie Pruneș și Miron Popoviciu și, nu în ultimul rând, de la *Reuniunea generală a învățătorilor greco-ortodocși din Dieceza Aradului*, reprezentată de președintele ei Iosif Moldovan.

Apreciem că este oportun să prezentăm componența nominală a comisiilor de lucru, întrucât acestea au fost structurate în raport de tematica reuniunii. Iată titulatura și componența acestora:

a) comisia pentru examinarea raportului general: Ioan M. Roșu, George Țunea, Grigorie Paliciu, Nicolae Velcu și Constantin Liuba;

b) comisia pentru cenzurarea „*rațiocinului*” pe anul 1903/1904 și a proiectului de buget pe anul 1904/1905; dr. Aurel Novac, Dimitrie Birăuțiu, Sofronie Liuba, George Jianu și Dimitrie Petroviciu;

c) comisia pentru cenzurarea raportului bibliotecarului și înscrierea de membrii noi: Sofronie Nediciu, Simion Bozanciu, Dimitrie Bălănescu, Avram Miter, Petru Bulgea și George Petrovici;

d) comisia specială: Ioan Pepa, dr. Valeriu Braniște, dr. Cornel Jurca, dr. George Dobrin, Ioan Vidu, Emilian Novacovici și Vasile Tărian.

Agenda adunării generale a Reuniunii din august 1904 de la Biserica Albă a cuprins diverse probleme. Astfel, s-a prezentat raportul general (referent George Țunea) al comitetului de conducere pe anul 1903 / 1904. Raportul, tipărit și difuzat în prealabil membrilor spre a fi studiat, a fost aprobat de adunarea generală. De asemenea, s-au votat *Regulamentele pentru afaceri interne ale*

Reuniunii, pentru „casă” și „bibliotecă”, valabilitatea lor fiind pe trei ani. Regulamentul avea următoarele capitole: Adunarea generală; Comitetul; Funcționarii reuniunii; Despărțămintele Reuniunii; Funcționarii despărțămintelor; Regulamentul. S-a dezbătut chestiunea manualelor școlare, a cenzurării unora, s-au prezentat petiții și propuneri învățătoarești în legătură cu obținerea de ajutoare bănești în folosul școlii sau „referitoare la înființarea și sprijinirea materială a unor reviste pedagogice sub auspiciile Reuniunii noastre ori a celei arădene”. Învățătorul Ioan Vidu, renumit dirijor și compozitor bănățean, dar și devotat luptător pentru cauza statului național unitar român, a propus tipărirea cântecelor bisericești cu ajutorul *Reuniunii*, întrucât pe acesta se bazează morala creștină: „Învățământul este chemat a împreuna ceriul cu pământul”. O altă problemă abordată a fost cea a perfecționării învățătorilor în diferite ramuri ale industriei de casă prin cursuri speciale, susținute financiar de guvern. Pentru aceasta era nevoie să se obțină, prin intervenția Venerabilului Consistor diecezan, 2-3 locuri gratuite.

Tot la adunarea generală de la Biserica Albă referenții comitetului de conducere au prezentat referate despre temele elaborate în despărțămintele *Reuniunii*: învățătorul Mihai G. Crăciun materialul intitulat „În ce chip își poate câștiga și susține învățătorul autoritatea și respectul în și afară de școală?” iar Petru Bandu „În ce măsură poate contribui casa părintească la educațiunea școlară?” Adunarea generală a apreciat că ambele referate au răspuns obiectivelor pentru care au fost redactate.

În baza unor declarații de înscriere adunarea generală din 1904 a primit în *Reuniune* încă 7 membri fondatori și 8 membrii ajutători, unii dintre aceștia fiind din Banatul sârbesc: Simion Bozaciuc – director de bancă, dr. Titu Mălai – avocat, Martin Mogoș, Ioan Ogrin, Panta Țăranu, Dimitrie Bălănescu – proprietari, toți din Biserica Albă, George Suciuc – preot în Sîn Mihai (Locve) și Valeriu Oprean – preot în Grebenaț.

Președinte al *Reuniunii* a fost reales avocatul orăvițean Elie Trăilă, personalitate marcantă a Banatului, care între 1876 – 1879 fusese secretar la Școala civilă din Oravița.

Fără a intra în amănunte menționăm că în anul 1910 s-a ținut tot în Banatul sârbesc, dar de data aceasta la Panciova, o nouă adunare generală a *Reuniunii* la care ne referim. Cu acel prilej învățătorul Gheorghe Joandrea a susținut conferința intitulată *Gramatica lui Ienache Văcărescu*. Tot atunci s-a decis ca *Educatorul* (*Organ oficial al Reuniunii învățătorilor din Eparhia Caransebeșului, Revistă*

lunară pentru educația poporului) să fie distribuit gratuit membrilor ordinari. De asemenea, a fost ales președinte învățătorul Traian Hențu din Orșova, iar în funcția de casier central binecunoscutul învățător Patrachie Râmneanțu din Coștei.

Fără îndoială că roadele activității *Reuniunii învățătorilor români de la școlile confesionale din dieceza Caransebeșului*, au fost benefice nu doar pentru dascăli și procesul pedagogic ci și pentru întreaga populație a Banatului de sud, întrucât Reuniunea a promovat constant un spirit înnoitor, favorabil prefacerilor și consolidării naționale românești.

BIBLIOGRAFIE

1. Direcția Județeană Caraș-Severin a Arhivelor Naționale, Fond Protopopiatul Biserica Albă, 1867, 1870, 1871.
2. Almanah *Libertatea*, Panciova, 1989 – 1993.
3. *Analele învățătorilor români gr. or. de la școlile confesionale din dieceza Caransebeșului*, an 1904 / 1905.
4. Ardelean, Virginia, *Școală și identitate națională în Episcopia Caransebeșului (1865–1918). Conferințele învățătorilor și preocupări pentru modernizarea învățământului* (lucrare dactilografată).
5. *Dreptatea*, Timișoara, 1996.
6. *Educatorul*, Organ oficial al Reuniunii învățătorilor din Eparhia Caransebeșului. Revistă lunară pentru educația poporului, 1910.
7. *Familia*, Oradea, 1891.
8. Munteanu, I., Zaberca, V. M., Sârbu, M., *Banatul și Marea Unire din 1918*, Timișoara, 1992.
9. Oallde, P., *Lupta pentru limba românească în Banat*, Timișoara, 1983.
10. Popi, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII–XX*. Pagini de istorie și cultură, Panciova, București, 1993.
11. *Protocolul Adunării generale ținute la Biserica Albă la 29 și 30 august st.v. 1904*, în *Analele Reuniunii învățătorilor români gr. or. din școlile confesionale din dieceza Caransebeșului*, 1904/1905, Caransebeș, I.
12. Târcovnicu, Victor, *Contribuții la istoria învățământului românesc în Banat (1780–1918)*, București, 1978.
13. Zaberca V., M., *Românii din banatul iugoslav și Marea Unire. Alba Iulia. 1 Decembrie 1918*, Timișoara, 1995.

LA RÉUNION DES INSTITUTEURS ROUMAINS DES ÉCOLES
CONFÉSSIONNELLES GRECQUES-ORTHODOXES
DE LA DIOCÈSE DE CARANSEBEȘ: CONFÉRENCES
INSTITUTORIALES ET ASSEMBLÉES DIDACTIQUES DE LA
RÉUNION DU BANAT SERBE

Résumé

À l'affirmation de l'enseignement roumain du Banat sudique, trouvé en fin du XIX-e siècle et jusqu'à 1918 – comme le Banat tout entier – sous la regne autrichienne-hongroise, une contribution fondamentale a été apportée par la *Réunion* des instituteurs roumains des écoles confessionnelles grecques-orthodoxes de la diocèse de Caransebeș et les *conférences institutoriales* des départements, dont la fondation est indissolublement liée du nom de l'archevêque Ioan Popasu.

Les conférences institutoriales ont été organisées de l'année 1866 et la *Réunion des instituteurs* en 1869; la *Réunion* a eu des départements même dans le Banat serbe, qui ont activé avec des bons résultats.

Ces organismes se sont préoccupées du perfectionnement des méthodes didactiques, pédagogiques, des objets de l'enseignement, de l'enrichissement des connaissances professionnelles et scientifiques des instituteurs, du dressement de leur situation matérielle et de la base scolaire, de la promotion de la langue roumaine et de l'éducation des adultes.

La réunion des instituteurs grecques-orthodoxes de la diocèse de Caransebeș a été, selon l'opinion de quelques-uns, la plus puissante association institutoriale de l'espace spirituel roumain jusqu'à 1918.